

קיצור הלכות ד' מינים

מדריך מעשי קצר

מאת

הרב שבתאי יונה שי' פרידמן

יחי אדוננו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד

קיצור הלכות ד' מינים

קנייתם:

(א) אין לקנות ד' מינים מקטן שנתנו לו הד' מינים במתנה או שקנה ומוכר, וכן אם הוא בעצמו קטפם, אבל אם הוא רק שליח למכור, אפילו שמקבל שכה, מותר¹.

(ב) אין מדקדקים לשלם עבור הד' מינים דוקא לפני החג².

(ג) עדיף לברך ולנענע בלולב שלו שנקנה מכספו³, מאשר בשל חברו⁴.

כשרות הד' מינים

אתרוג

(א) גודל האתרוג לכל הפחות כביצה (= 57 גרם)⁵. אתרוג ישן שנשמר בהקפאה וכדומה, אם נראה במראה טוב ויש בו לחות, כשר⁶.

(ב) מראה האתרוג צריך להיות כמראה שעווה (=צהוב)⁷. אם יש עליו בלעטלעך (= עלים), למנהגנו⁸ אפילו הם בולטים (במשמוש) אינו פוסל⁹, אבל

¹ פסקי תשובות סתרנ"ח אות יא (שקטן אינו יכול להקנות לאחרים וישנו החסרון של "לכם ביום הראשון"). ולפי זה לכאורה אין מניעה לקנות מקטן ערבות להושענות', דלמרות שכתוב (שו"ע סתרס"ד ס"ד) ש"כל הפוסל בערבה שבלולב פוסל בערבה זו", כל זה רק לגבי כשרות הערבה עצמה, שלא תהיה גזולה, יבישה וכו' (מ"ב שם סקי"ח).

² ואין בזה החסרון שאינו "לכם" (שערי הלכה ומנהג ח"ה עמ' קל"א. וראה הנסמן באוצר מנהגי חב"ד תשרי עמ' ע"ר). כ"ה מנהג הרבי הרי"צ אבל הרבי י"א שהיה משלם מיד (אוצר מנהגי חב"ד שם). אבל י"א (מעשה מלך עמ' 282. שערי ישיבה ח"ו עמ' 225) שלא שילם מיד, אלא לאחר החג.

³ עפ"י הזוהר המצוות אינן צריכות להיות בחינם, ומסופר על האריז"ל שלא התמקח על מחיר של מצווה, אלא שילם עבורה ככל שנדרש (לקו"ש ח"ה פ' וירא ס"ו).

⁴ אפילו שקיבלו ב'מתנה על מנת להחזיר' (פסקי תשובות סתרנ"ח אות י"ב. בירורי מנהגים – מועדים עמ' 136. שערי ישיבה ח"ו עמ' 219).

5 אדה"ז סתרמ"ח סכ"ט.

6 פסקי תשובות סתרמ"ח אות ב' (ויש מחמירים בזה). נטעי גבריאל ד' מינים פל"ה ס"ד.

7 ספר המנהגים עמ' 65. והעיר הרב י"ש גינזבורג שי' בגליון התקשרות, שעל זה צריך להקפיד יותר מאשר שלא יהיה על האתרוג בלעטלעך.

8 אדה"ז סתרמ"ח סכ"ג.

9 ואם עשה נקב צריך שירקם בתוך הנקב עור ובשר (גם אם לא ממלא את כל הנקב), ואם לא נרקם כלום – פסול (אדה"ז שם ס"ט).

נקודות שחורות¹⁰ או בליטה עם מוגלה, אם הוא בחלק העליון של האתרוג מהיכן שמתחיל השיפוע כלפי מעלה, אפילו משהו פוסל¹¹, אבל בחלק התחתון רק אם תופס את רובו של האתרוג לאורכו או לרוחבו¹² פוסל, ופחות מכך כשר¹³.

אופן הבדיקה¹⁴:

נמדד כאשר הדבר נמצא בידו ומסתכל עליו במבט רגיל, וכפי שרואה במבט ראשון ולא על ידי עיון חזק¹⁵.

סוג:

הידור לקחת אתרוג מקאלבריא יותר מאשר לקחת את הזן שלו שבארץ ישראל¹⁶.

לולב

א) אינו צריך להיות דוקא מעץ שעושה פרי, אבל אין להשתמש בלולב הקנרי¹⁷.

10 שנוצרו מגוף האתרוג ולא שהיתוספו מבחוץ, כגון מהקוצים של העץ או מריסוס וכדומה (אדה"ז סתרמ"ח סכ"ג). ומ"מ המנהג להורידם (אם אפשר) ע"י שעווה וכדומה (נטעי גבריאל סוכות פל"ד סי"א). אמנם במציאות קשה לקבוע כאשר רואים נקודה שחורה אם נעשה מכה ריסוס או נעשה מעצמותו של האתרוג, ולכן כל שהנקודה יורדת כשר וכשאינה יורדת דינה כשינוי מראה (כשרות ארבעת המינים עמ' כא). וצ"ע לגבי נקודות שחורות שנמצאות על גבי בלעטלעך (שם עמ' כב). נקב שנעשה באתרוג כשהיה עדיין על העץ והספיק להגליד – כשר (אדה"ז סתרמ"ח ס"ט).

11 וכן הדין אם המראה השחור הוא על הפיטם בחלק המשהו שגבוה מן האתרוג. אבל אם נמצא מעל החלק המשהו שבולט מן האתרוג, כשר (כשרות ארבעת המינים עמ' ל"ד).

12 כגון שיש כמה נקודות בודקים כביכול ע"י משיכת חוט ממקום למקום.

13 אדה"ז סתרמ"ח ס"כ וסכ"א.

14 ולכאורה כך הוא לגבי כל הד' מינים. וכ"ז רק לגבי שינוי מראה – "הדר", אבל לגבי חסרון (לקיחה תמה – ביום הראשון) צריך בדיקה עיונית (כשרות ארבעת המינים עמ' קצ"ג).

15 אדה"ז סתרמ"ח סכ"ב.

16 שערי הלכה ומנהג ח"ב עמ' רנג/ד ("משמני הארץ" – זו אטליה של יוון, וכן משרע"ה הביא משם אתרוג).

ויש לדון האם עדיף שאדם יברך על שלו למרות שאינו ממש קאלבריה (אלא רק מזן קאלבריה - כפר חב"ד), מאשר לקחת קאלבריה מהשני, דהרי אדם המברך על זן קאלבריה אין לו בעיית כשרות - חשש מורכב, אלא רק חסרון בהידור, ועיקר הסיבה שמברכים על קאלבריה הוא מצד שבהם אין חשש מורכב (ראה אוצר מנהגי חב"ד עמ' רד"ע) (ולכאורה זה שהונהג להניח בביהכנ"ס אתרוג קאלבריה עבור הקהל, התחיל לפני שהיה אתרוג מזן קאלבריה), וזה שמברך על שלו הוא גם הידור (ראה אדה"ז סתרמ"ח סי"א ולעיל הערה 4). ואולי כיון שהוא הידור חבד"י (לקחת דוקא מקאלבריה גם כשאין חשש מורכב (שערי הלכה ומנהג שם)), לכן מקפידים בזה יותר. וצ"ע.

17 גזעו עבה עליו צפופים ושדרתו מגיע כמעט עד סוף העלים (פסקי תשובות סתרמ"ה אות ב').

ב) לכתחילה התיזמת (= עלה האמצעי) צריכה להיות סגורה עד הסוף¹⁸, ובדיעבד ביום הראשון של החג אם לא נפתח עד הסוף כשר לברכה¹⁹, ובשאר הימים גם אם פתוח עד הסוף כשר²⁰.

ג) השידורה צריכה להיות ישרה, ואם עקומה לאחד הצדדים פסולה, וכן אם נוטה לכיוון השני (גיבנת)²¹, אבל אם נוטה לכיוונו כשרה²².

ד) אורך הלולב צריך להיות לפחות ד' טפחים²³ באורך שדרתו²⁴.

ה) צריך להקפיד, שטפח מהשדרה של הלולב יהיה מעל סיום האגודה של ההדסים והערבות²⁵.

הידורים הנהוגים²⁶:

א) שיהיה לח וירוק.

ב) התיזמת באמצע, והיא שלימה לא שבורה לא סדוקה ולא פתוחה.

ג) העלים מחוברים לשידורה ולא מופרדים (אלא על ידי נענוע).

ד) אינו דק.

ה) יש עלה חום (= קרא) שמכסה הלולב מאחוריו.

ו) העלים העליונים אינם כפופים (= קנעפלאך).

18 גם אם אין העלה האמצעי כפול עד הסוף – כשר (כשרות ארבעת המינים עמ' קמ"ב משו"ע אדה"ז סתרמ"ה ס"ט).

19 ואינו צריך לקחת לולב של חבירו שסגור.

20 אדה"ז סתרמ"ה ס"י וסי"א. ומ"ש בשו"ע אדה"ז במהדורא החדשה שם הערה מד שכשר דוקא אם לא נפתח רובו, צע"ג, דמסעיף יו"ד משמע לא כן, אלא שרק אם נפתח כולו פסול (ראה בירורי מנהגים - מועדים).

21 וכל זה כשניכר לעין שהוא עקום לגמרי, ואם לאו כשר, אבל מהודר לקחת ישר כשרביט (פסקי תשובות סתרמ"ה אות י"ג).

22 אדה"ז סתרמ"ה ס"ח וסי"ט.

23 צ"ע האם נוהגים בפועל לקחת לולב של י"א טפחים (אוצר מנהגי חב"ד עמ' רעא).

24 אדה"ז סתר"נ ס"א.

25 אדה"ז שם ס"ב וסתרנ"א ס"א.

26 אוצר מנהגי חב"ד עמ' רעא. הרב הורביץ (מח"ס שבת המועדים) בסיכום דבריו על הלכות לולב.

הדס

א) לכתחילה מצוה לחזר אחר הדס שבכל²⁷ הג' טפחים (24 ס"מ)²⁸ בכל קנה יש ג'²⁹ עלים³⁰, וגם אם רובם של הקנים³¹ בתוך ה-24 ס"מ משולשים³², כשר לברכה לכתחילה³³.

ב) אם היה כולו או רובו משולש ונשרו עליו³⁴, אם נשאר ברוב הג' טפחים ב' עלים בכל קנה, כשר³⁵.

ג) יבשו עליו - שנפרכים בציפורן ונראים לבנים, פסול, אבל אם רק כמשו, כשר³⁶.

ד) מנהגנו להוסיף על מספר ההדסים, על כל פנים עוד ג' הדסים³⁷.

ערבה

א) מצוה מן המובחר ליטול ערבה שלימה, שלא נשרו עליה כלל, ובדיעבד אם נשרו רק מקצת עליה כשרה, אבל אם נשרו רוב עליה, פסולה.

27 מהודר לקחת הדס שהעלים התחתונים מגיעים לעלים העליונים יותר ושוכבים עליהם, אבל אינו מעכב (פסקי תשובות סתרמ"ו אות ד', ולהעיר מלשון אדה"ז סתרמ"ו ס"א "שהוא מחופה בעלין ע"י שהן שוכבין על אפיהן").

28 מדידת הג' טפחים הם, בקצה העליון מסוף הבד (ולא מסוף העלים העליונים), ובקצהו התחתון (עדיף) מתחילת יציאת העלים (פסקי תשובות סתרמ"ו אות ה'. כשרות ארבעת המינים עמ' פ"ט).

29 גם ביותר משלוש עלים – כשר (אדה"ז סתרמ"ו ס"ב). ענפים שיוצאים בין הקנים עדיף להורידם (וכ"ש אם יוצאים בין העלים), וגם אם לא הורידם – כשר (ארבעת המינים השלם עמ' ל"ה. פסקי תשובות סתרמ"ו אות ט').

30 ובספר כשרות ארבעת המינים עמ' פו' כתב, שגם אם העלים יוצאים באותו עובי של העלה השני (כולל הטבעת שסביבו) נקרא עבות.

אין מחמירים שלא ליטול הדס שעליו גדולים (שערי הלכה ומנהג ח"ה עמ' קל"א, ולא כהדעה המחמירה המובאת בפסקי תשובות סתרמ"ו אות א').

31 ואין צורך שרוב האורך של ה-24 ס"מ יהיה משולש, אלא רובם של הקנים (אדה"ז סתרמ"ו ס"ג), ולפי"ז אם בחלק העליון של ההדס (שבד"כ השילוש שם יותר צפוף) יש רוב עלים משולשים, גם אם אינו ברוב ה-24 ס"מ של קנה ההדס, כשר.

32 ואין צורך שהשילוש יהיה ברציפות, אבל צריך שיהיה בתוך הג' טפחים (כשרות ארבעת המינים עמ' צ"ג, צ"ד משו"ע אדה"ז סתרמ"ו ס"ג).

33 אדה"ז סתרמ"ו ס"ב ס"ג.

34 גם אם נשרו העלים העליונים (פסקי תשובות סתרמ"ו אות ז').

35 אדה"ז שם ס"ד.

36 שם ס"ח. ואם רק העלים עליונים יבשים, עדיף להורידם וכך יוכשר ההדס (מ"ב שם סקל"ד וראה הערה 30).

37 שיחות קודש תשנ"ב עמ' 98.

(ב) נקטם ראשה, פסולה, ולכן יש המהדרים לקחת ערבה עם לבלוב (= עלה קטן בראשה)³⁸.

(ג) יבשו עליה (= שהלבינו פניהם), פסולה, אבל אם רק כמשו, כשרה.

(ד) אם נסדק רוב העלה דינו כנתלש ממקומו³⁹.

(ה) אין מוסיפים על מניין הערבות⁴⁰.

(ו) נקרא 'ערבי נחל' כיון שבדרך כלל מצוי בנחל, וגם אם אינו מנחל, כשר. צריך להיות משוך כנחל וחודו חלק ללא פגימות, וגם אם אינו חלק לגמרי אבל אינו כמסור אלא רק פגימות קטנות, כשר.

(ז) קנה שלו צריך להיות אדום, וגם אם יאדים בהמשך (על ידי השמש), כשר⁴¹.

(ח) שיעור אורך הערבה נמדד בקצהו התחתון מתחילת יציאת העלים, ובקצהו העליון עד סוף הבד (ולא עד סוף העלים)⁴².

כלל:

(א) "ולקחתם לכם ביום הראשון", מכך נלמד שרק ביום הראשון⁴³ צריכה להיות 'ולקחתם' - לקיחה תמה שהדבר יהיה שלם, ולכן רק ביום הראשון צריך להקפיד שהתיומת תהיה לגמרי סגורה וכן שהאתרוג יהיה שלם עם עוקץ⁴⁴, אבל בשאר הימים אין הדבר פוסל. ונכון להדר שיהיה שלם בכל הימים⁴⁵.

אך לגבי ההידור - "הדר" שם לא נאמר "ביום הראשון", לכן דבר זה צריך להיות כל הימים, ובכל הימים צריך להקפיד על מראה האתרוג, ושלא יפול הפיטם⁴⁶, וכן שלא יקטם או יתייבש ראשו של הלולב והערבה⁴⁷.

38 כשרות ארבעת המינים עמ' קט"ו. ובנטעי גבריאל פכ"א ס"ה כתב שאינו מעכב.

39 אדה"ז סתרמ"ז ס"ד ואילך.

40 ספר המנהגים עמ' 65.

41 אדה"ז שם ס"א ואילך.

42 פסקי תשובות סתר"ג.

43 ובחז"ל מחמירים גם ביום ב' לברך על שלם, אבל לנענועים אפשר לקחת גם אם אינו שלם (אדה"ז סתרמ"ט סכ"א).

44 ואם נפל כולו ונוצר (קצת) גומא – פסול, אבל אם רק חלק מהעוקץ נפל, ועדיין לא נהיה בגלל זה גומא באתרוג, כשר גם ביום א' (אדה"ז סתרמ"ח ס"ה).

45 פסקי תשובות סתרמ"ט אות ד'.

46 ואפילו נפל רק חלק ממנו יש להחמיר במקום שאפשר (שו"ע אדה"ז סתרמ"ח סוף ס"ז).

47 אדה"ז סתרמ"ט ס"ז ואילך.

ב) וממה שנכתב "ולקחתם לכם", למדו⁴⁸ שביום הראשון צריך להיות דוקא שלכם (ולא שאול או גזול)⁴⁹, ולכן הלוקח מאחר⁵⁰ יקח⁵¹ באופן של 'מתנה על מנת להחזיר'⁵², ולא יתן לקטן לברך⁵³ לפני שמברך בעצמו, או אם מתכוון לתת לאחר לברך⁵⁴ (כיון שהקטן קונה ואינו מקנה⁵⁵), ובשעת הדחק יתן לו בהשאלה⁵⁶.

48 אדה"ז סתרמ"ט ס"א.

49 ובד' מינים של הקהל צריך להכריז שיתן כ"א לחבירו במתנה ע"מ להחזיר, ועדיף שיטול של חבירו הכשרים משיטול של הקהל (משנ"ב סתרנ"ח סקל"ט וסק"מ).

50 ואשה לא תתן את לולב בעלה אלא אם כן משערת שמסכים לתת (באופן של מתנה ע"מ להחזיר). וי"א שלא יתן את לולבו לאשה נשואה כיון שקונה זאת בעלה, ואינו נקרא שלה, אלא אם כן נותן באופן שאין לבעלה רשות בזה, אבל מצד מדת צניעות אין לתת לאשה לולבו ב'מתנה ע"מ להחזיר', אלא רק לאחותו או אשתו או אמו ולא לאשה אחרת, וכ"ש אם היא פנויה (פסקי תשובות סתרנ"ה אות ג'. הליכות בת ישראל פ"כ סט"ז ואילך). אבל בספר המנהגים עמ' 67 כתב "יוצאים עם הד' מינים . . . מקומות שם נמצאים בני ובנות ישראל לזכותם במצוה זו" (וא"כ אפשר לתת לאשה ומצד שני אין צריך לומר לה ע"מ שאין לבעלך חלק בזה). ואולי קיצר בלשונו וסמך ע"ז שיאמרו להן באופן המועיל (כמו לגבי הגברים), או שגם אם לא אומר מועיל כמו שאומר (שע"מ זה נתן (ראה הערה הבאה)), או שלא חשש לשיטה זו. וצ"ע. וראה גם 'התקשרות' גליון א'נד עמ' 20 הערה 102.

51 וגם אם לא נאמר בפירוש מסתמא על דעת זה ניתן ונילקח (שו"ע סתרנ"ח ס"ה), אלא שעדיף לומר בפירוש, כדלקמן.

52 והלשון בספר המנהגים (עמ' 66): "כשנותנים הד' מינים לאחר לברך נכון לומר בפירוש שהוא במתנה על מנת להחזיר, ובפרט ביום הראשון והוא תועלת לנותן ולמקבל". צריך עיון, וראה בירורי מנהגים – מועדים עמ' 139.

53 אבל קטן יכול לתת את לולבו לקטן אחר אם הוא מעל גיל שש, וכן יכול הגדול לתת לכמה ילדים יחד בשותפות (נטעי גבריאל ד' מינים פמ"ח ס"ד והערה י"ב).

54 ולכן בחו"ל בהכרח לקנות לקטן לולב, דאל"כ יהיה חסרון בברכתו ביום ב' (פסקי תשובות סתרנ"ח אות י). וגם בא"י יקנה עבור ילדו (מגיל שידוע לנענע לד' רוחות) ד' מינים (וכ"ש אם הוא בן מצוות, כנ"ל שעדיף שכ"א יהיה לו לולב משלו), אם יש יכולת לקנות עבורו במחיר מוזל (נטעי גבריאל ד' מינים פמ"ח ס"ו). וצריך שהד' מינים שלו יהיו כשרים (משנה ברורה סימן תרנ"ז (ביאור הלכה ד"ה: "כדי לחנכו"), וראה גם בספר חנוך לנער פרק ב' ס"ד).

55 וצ"ע מה הדין אם הקטן קיבל מאביו א' מד' המינים על מנת שיהיה שלו, והחזירם לאביו, האם אפשר להשתמש בו.

56 נטעי גבריאל שם ס"ג וס"ה (ושם כתב שאם מדובר בילד מגיל שש, יכול בשעת הדחק לתת לו במתנה על מנת להחזיר).

ג) זמן נטילת ד' מינים לכתחילה הוא מזמן נץ החמה, ובשעת הדחק אפשר
כבר מעלות השחר⁵⁷. ונוהגים שלא לטעום ושלא לשתות (מזמן עלות
השחר⁵⁸) קודם נטילת ד' מינים⁵⁹.

ד) יש ליזהר שלא ליטול גם האתרוג בידו לשם מצווה לפני שמברך, כיון
שהברכה צריכה להיות עובר לעשייתה⁶⁰.

57 שולחן ערוך סתרנ"ב ס"א.

58 שדי חמד מערכת ד' מינים ס"ג אות כב.

59 משנ"ב סתרנ"ב סק"ז. אוצר מנהגי חב"ד תשרי עמ' רצ"ג.

60 שו"ע סתרנ"א ס"ה. סדור אדה"ז. מ"ב שם סקכ"ה, וסקכ"ו.